

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-86>

УДК 378.015.31:159.93

Гриценко А.П.Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова;
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка**ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У ЗМІСТІ І СТРУКТУРІ
МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПІДРУЧНИКІВ ТА ПОСІБНИКІВ**

Анотація. У поданій статті автором проаналізовано основні теоретичні підходи щодо визначення відповідних дидактичних принципів у змісті і структурі мультимедійних підручників та посібників у процесі навчання майбутніх учителів історії. Також було визначено одними з найважливіших серед них: принципи науковості, систематичності та послідовності навчання, зв'язку теорії з практикою; інтерактивності, гіпертекстовості та мультимедійності; інтеграції традиційних методик навчання історії з інноваційними мультимедійними технологіями тощо. Виходячи з цього автор прийшов до висновку, що використання мультимедійного підручника, крім традиційних дидактичних принципів, передбачає реалізацію і специфічних дидактичних принципів мультимедійності, інтерактивності й гіпертекстовості.

Ключові слова: мультимедійні навчальні засоби, історія, майбутні учителі, мультимедійні видання, дидактичні принципи.

Hrytsenko AndriyNational Pedagogical Dragomanov University;
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University**EXPERIENCE IN CREATING A MULTIMEDIA TEXTBOOK ON THE HISTORY**

Summary. In this article, the author analyzes the main theoretical propositions for determining the relevant didactic principles in the content and structure of multimedia textbooks and manuals in the teaching of future history teachers. However, it has been determined that this issue has not yet been explored in science. Therefore, the purpose of this article was to investigate the issue of determining the relevant didactic principles in the content and structure of multimedia textbooks and history manuals in the preparation of future history teachers in higher education institutions. The author of the article also identified three groups of didactic principles in the content and structure of multimedia textbooks and manuals: general, as well as specific for e-learning tools and specific for educational tools in Ukrainian history. At the same time, some of the most important are the principles of science, systematic and sequential learning, consciousness, purposefulness, unity of learning, education and development, connection of theory with practice; interactivity, hypertext and multimedia; principles of activation of subject-historical activity; integration of traditional teaching methods of history and social sciences and humanities with innovative multimedia technologies; optimal choice of training tools. In addition, it is noted that the multimedia textbook on history meets the most important principles: general, specific for electronic learning tools and specific for educational tools in the history of Ukraine. Moreover, the principle of clarity in electronic learning tools, together with the principle of activity is transformed into a specific principle of multimedia, which helps to combine theoretical knowledge with practical activity, which significantly increases the efficiency of learning information. On this basis, the author concluded that the use of multimedia textbook, in addition to the traditional didactic principles, involves the implementation of specific didactic principles of multimedia, interactivity and hypertext, which are due to the use of the benefits of modern information and telecommunication technologies in the classroom.

Keywords: multimedia educational tools, history, multimedia publications, didactic principles.

Постановка проблеми. Дослідження питання використання мультимедійних підручників є одним з інноваційних в сучасній методиці викладання історії. До того ж, даний аспект відіграє важливе значення в системі формування професійної компетентності майбутніх учителів історії. Відтак, аналіз основних підходів щодо визначення відповідних дидактичних принципів у змісті і структурі мультимедійних підручників та посібників як упровадження мультимедійних технологій у ході викладання історії та суспільно-гуманітарних дисциплін наразі стає надзвичайно актуальним і набуває особливого значення у підготовці майбутніх вчителів історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування мультимедіа технологій в навчальному процесі розглядали дослідники Н. Анісімова, М. Афасижева, Н. Воронова,

Ю. Казаков, Р. Маєр, С. Хейфмейстер тощо, а методичні основи використання засобів мультимедіа на уроці історії вивчають А. Тележинська, С. Телуха та багато інших вчених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В той же час, незважаючи на наявність певних теоретичних здобутків, питання визначення основних дидактичних принципів у змісті і структурі мультимедійних підручників та посібників, зокрема, з історії у закладах загальної середньої та вищої освіти досліджено в сучасній науці ще недостатньо. Тому, аспект їх використання в процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу майбутніми учителями історії потребує подальшого більш ґрунтовного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виходячи з даної ситуації стану

наукових досліджень, завданнями статті є дослідження питання визначення відповідних дидактичних принципів у змісті і структурі мультимедійних підручників та посібників з історії у процесі підготовки майбутніх учителів історії у закладах вищої педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методика викладання історії разом із самим навчальним предметом завжди була суттєвим компонентом підготовки вчителів історії, а останнім часом, в умовах інтенсифікації інновацій, вона набуває особливого значення. Чи не найбільший простір для педагогічної творчості у напрямку створення мультимедійних засобів навчання, надають курси історико-теоретичної та методичної спрямованості, які дають можливість поєднувати аудіовізуальну інформацію, представлену в різній формі (відеофільм, текст, графіка, анімація, звукова інформація, слайди). Адже, уміння працювати з великою масою інформації через запам'ятовування, розвиток критичного мислення, організація задіяння всіх рецепторів і відчуттів реалізуються ефективніше завдяки застосування мультимедійних технологій.

На нашу думку, електронні підручники й посібники з історії мають відповідати певним принципам, серед яких одні з найважливіших: загальнодидактичні (науковості, систематичності та послідовності навчання, свідомості, цілеспрямованості, єдності навчання, виховання і розвитку, зв'язку теорії з практикою тощо); специфічні для електронних навчальних засобів (інтерактивності, гіпертекстовості та мультимедійності); специфічні саме для навчальних засобів з історії України (принципи активізації предметно-історичної діяльності; інтеграції традиційних методик навчання історії та суспільно-гуманітарних дисциплін з інноваційними мультимедійними технологіями; оптимального вибору засобів навчання). Серед визначальних загальнодидактичних принципів у змісті і структурі мультимедійного підручника найбільш повно реалізовані принципи науковості, доступності, систематичності й послідовності, зв'язку теорії з практикою.

Принцип *науковості*, як зазначає, сучасна дидактика (І. Зайченко, А. Кузьмінський, Н. Мойсеюк, В. Омеляненко [4; 7; 11]), вимагає від змісту електронних навчальних засобів відповідності сучасним науковим концепціям, глибини й коректності викладання матеріалу з урахуванням останніх досягнень науки, техніки і технологій, точного формулювання основних наукових понять і термінів. При чому, вже з перших років своєї навчально-методичної та академічної підготовки майбутні вчителі за умови їх активної чи посиленої участі в науковій роботі, таким чином, дотримуються принципу єдності дидактичного і наукового начал. Таким чином, науковість змісту електронного підручника забезпечується самою природою інформаційної технології навчання і має практично новий рівень порівняно з традиційними методами.

Принцип науковості тісно пов'язаний з дидактичним принципом *доступності* навчання, який М. Данілов [3], розглядає у взаємодії. Цей принцип означає необхідність визначення рів-

ня теоретичної складності й глибини навчального матеріалу, особливо, під час використання інформаційно-комунікаційних технологій, відповідно навчальному рівню, віковим й індивідуальним особливостям студентів [8, с. 70–82].

У ході використання електронного підручника або посібника підготовка матеріалу, його структурованість має бути зрозумілою, особливо, за умови викладання складних моментів навчального матеріалу. При чому, що авторам електронних підручників та посібників при підборі навчального матеріалу віковим і індивідуальним особливостям студентів необхідно дотримуватись балансу – від надмірного спрощення до надлишкового ускладнення.

Принцип *варіативності* передбачає гнучке поєднання навчальних програм закладів вищої освіти, обов'язкових і спеціалізованих курсів. Зокрема, в рамках підготовки майбутніх учителів історії крім таких нормативних дисциплін з циклу професійної підготовки як історії України, всесвітня історія, теорія та методика навчання історії, шкільний курс історії та методика навчання, а також педагогіка і психологія формування професійної компетенції майбутніх учителів історії у процесі використання мультимедійних технологій сприяють також навчальні дисципліни з циклу загальної підготовки, як «Нові інформаційні технології та ТЗН» (нормативні дисципліни), «Інноваційні технології в освіті» (вибіркові дисципліни). Ну і, звичайно, дисципліна за вибором «Мультимедійні технології в історичній освіті». Адже, додаткові курси (за вибором студентів) дають змогу отримувати поглиблені професійно педагогічні знання на основі різноманітності алгоритмів навчання, відповідно до індивідуальних можливостей студентів та їх інтересів, вільного вибору обсягу, темпів і форм навчальної діяльності [9, с. 282].

Все це доповнюється *принципом відкритості*, що визначає потребу інтегрувати різноманітні знання про людину, природу, суспільство, педагогічну діяльність, формуючи в такий спосіб єдину наукову картину світу. Багато науковців (С. Анісімов, В. Лутай, Л. Марчук та ін.) вважають, що гуманітарне знання за своєю природою аксіологічне, тобто його призначення для людини полягає, передусім, у ціннісних засадах: ціннісне ставлення до дійсності пов'язано з когнітивним, а пізнавальна діяльність і її результат – знання – мають чітко виражені ціннісні характеристики [10, с. 11]). На думку А. Булди, саме принцип відкритості і варіативності навчання, разом із принципами поетапності формування знань, умінь і навичок стають основою для створення електронних книг [1, с. 20]).

У змісті й структурі мультимедійного підручника, одним з найголовніших, на думку Л. Гаврілової, є реалізація дидактичного принципу *систематичності й послідовності* навчання [2, с. 46]). В ході вивчення історії він передбачає, перш за все, організацію чіткої тематичної послідовності вивчення теоретичного матеріалу. При чому, зміст навчального предмету і предметного наповнення комп'ютерно-орієнтованого засобу (системи) навчання повинен відображати логіку історії адекватно її сучасному стану, відображати логіку системного розкриття об'єктів

і явищ дійсності, які вивчаються. Систематичність навчання за мультимедійним підручником передбачає також створення передумов формування у майбутніх учителів особистісної моделі знань, що відповідають організації його в часі, а також наявність форм контролю (тестування) після кожного змістового модуля або певної теми.

Принцип *наочності* – один з найдавніших і найважливіших принципів дидактики, полягає у максимальному залученні органів чуття, що максимально впливає на підвищення ефективності навчання і залежить від цілеспрямованого залучення органів відчуттів до сприймання і переробки навчального матеріалу [4], – в електронних навчальних засобах трансформується у специфічний принцип *мультимедійності*, який демонструє більш високий рівень наочності та сприяє поєднанню конкретного з абстрактним, раціонального з ірраціональним, теоретичних знань з практичною діяльністю, яка стає перетворюючою та впливає на всі процеси.

Однак, для ефективного застосування принципу наочності з використанням мультимедійних навчальних засобів викладачеві необхідно попередньо точно визначити дії зі студентами. Тобто використовувати тільки таку модель об'єкту вивчення, яка максимально сприяє реалізації меті навчання та дозволяє найбільш чітко виділити і розмежувати суттєві ознаки об'єкту вивчення, зв'язки і відношення між його складовими. Відповідно, мультимедіа сприяє реалізації суттєвих дидактичних передумов успіхів у навчанні – емоційного включення, гностичності, що, у свою чергу, стимулює мимовільну увагу, створює певну індивідуалізацію темпу подання навчального матеріалу.

Важливе значення для використання мультимедійного підручника у процесі вивчення історії є дидактичний принцип *активності*, який передбачає відповідне ставлення майбутніх учителів до процесу здобуття знань і накопичення нових умінь. При чому, важливим є усвідомлення студентом необхідності власної навчальної діяльності, необхідність і можливість обрання таких її видів, які найкраще відповідають його здібностям і можливостям. Дослідник В. Кузнецов до принципів активності відносить все те, що стимулює пізнавальну активність та творче сприйняття навчального матеріалу [6].

Як відомо, для реалізації принципу активності в навчанні, вирішальне значення мають не тільки знання, але й емоційний стан. Відтак, використання мультимедійного підручника у цій ситуації відіграє роль генератора змісту навчальних задач, «контролера», «експерта-порадника», довідника, що, активізує навчальну діяльність.

Також, використання мультимедійного підручника з історії супроводжується застосуванням специфічних принципів інтерактивності та гіпертекстовості. Коли текст, поданий в електронній формі забезпечений розгалуженою системою зв'язків, що дозволяє швидко переходити від одного його фрагмента до іншого, що забезпечує основні вимоги електронних підручників: структурованість, зручність в обігу, наочність викладеного матеріалу. Відповідно, гіперпосилан-

ня – це виділений елемент гіпертексту (слово або група слів), указуючи на який можна перейти до розгляду іншого фрагмента гіпертексту в даному документі або в будь-якому документі, розміщеному в локальній комп'ютерній мережі [12, с. 91].

Ми вважаємо, що принцип інтерактивності пов'язаний зі здатністю нелінійного (гіпертекстового) подання інформації, можливістю отримання додаткових відомостей у вигляді підказок. Інтерактивність забезпечує здатність реагувати на дії студентів, вступати з ними в діалог, спілкуватися з ними на рівні «суб'єкт-суб'єкт» тощо. Відносячи інтерактивність взаємодії між користувачем і компонентами підручника до основних переваг електронного підручника у порівнянні з друкованим, О. Єсіна та Л. Лінгур, звертають увагу на можливість безпосередньої участі студента в моделюванні процесів та організації зворотного зв'язку. Реалізація даного принципу дає можливість безпосередньо включитися у теми залучити їх до активної роботи, спрямувати на самостійне оволодіння знаннями з обов'язковою діагностикою знань з предметів [5, с. 183–184].

Така організація елементів самонавчання та самоконтролю через надання контрольних запитань (тестів), сприяє підвищенню пізнавальної активності та мотивації формування відповідних умінь майбутніми учителями історії. Ще не менш важливою перевагою електронного підручника є постійна можливість його доповнення, зміни з метою удосконалення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Отже, використання електронного підручника, крім традиційних дидактичних принципів, передбачає реалізацію таких специфічних дидактичних принципів, як принципи мультимедійності, інтерактивності й гіпертекстовості, які обумовлені використанням переваг сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій. До них слід віднести принцип адаптивності, інтерактивності навчання, розвитку інтелектуального потенціалу студента та забезпечення повноти (цілісності) і безперервності дидактичного циклу навчання. Крім того, процес вивчення історично-методичних та суспільно-гуманітарних дисциплін з допомогою мультимедійного підручника відбувається із застосуванням цілого ряду специфічних принципів: історизму та професійного спрямування змісту; достатності та наочності інформації; модульності (дискретності) структури; мультимедійного та інтерактивного представлення інформації та комп'ютерної підтримки; інтегративності; особистісно-орієнтованого підходу до формування змісту; вибору стратегій та інтерактивності навчання у процесі формування професійної компетентності майбутніх вчителів історії.

Реалізація названих дидактичних принципів електронних засобів навчання, розроблених на основі об'єктно-орієнтованого підходу забезпечує використання мультимедійних підручників і посібників з історії на аудиторних заняттях з відповідної дисципліни (лекційних і практичних), а також у самостійній роботі майбутніх учителів історії.

Список літератури:

1. Булда А.А. Електронний підручник в системі сучасних засобів навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Вип. 1. С. 18–21.
2. Гаврілова Л.Г. Принципи формування професійної компетентності майбутніх учителів музики засобами мультимедійних технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 46, вип. 2. С. 45–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2015_46_2_7 (дата звернення: 20.02.2020).
3. Данилов М.А. Процесс обучения. Дидактика средней школы / Под ред. М.А. Данилова и М.Н. Скаткина. Москва : Просвещение, 1975. 303 с.
4. Зайченко І.В. Педагогіка. Київ : Освіта Україна, КНТ, 2008. 528 с.
5. Єсіна О.Г., Лінгур Л.М. Електронні підручники: переваги та недоліки використання. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. пр. Одеса : Одеський нац. екон. ун-т., 2012. Вип. 44(1). С. 181–186.
6. Кузнецов В.И. Принципы активной педагогики. Москва, 2001. 120 с.
7. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка : підручник. Київ : Знання–Прес, 2003. 418 с.
8. Мадзігон В.М., Дорошенко Ю.О., Лапінський В.В. Педагогічні аспекти створення і використання електронних засобів навчання. *Проблеми сучасного підручника*: зб. наук. праць. Київ : Педагогічна думка, 2003. Вип. 4. С. 70–82.
9. Манчинська Н.І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
10. Марчук М.Г. Ціннісні потенції знання. Чернівці : Рута, 2001. 319 с.
11. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Гранма, 2001. 608 с.
12. Тыщенко О.Б. Новое средство компьютерного обучения – электронный учебник. *Компьютеры в учебном процессе*. 1999. № 10. С. 89–92.

References:

1. Bulda, A.A. (2009). Elektronnyi pidruchnyk v systemi suchasnykh zasobiv navchannia [An electronic textbook in the system of modern learning tools]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*. Ser. 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin, vol. 1, pp. 18–21.
2. Havrilova, L.H. (2015). Pryntsyipy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv muzyky zasobamy multymediinykh tekhnolohii [Principles of formation of professional competence of future music teachers by means of multimedia technologies]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* (electronic journal), T. 46, vol. 2, pp. 45–55. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2015_46_2_7 (accessed 20 February 2020).
3. Danilov, M.A. (1975). Protsess obucheniya. Didaktika sredney shkoly [Learning process. High school didactics]. Moskva. (in Russian)
4. Zaichenko, I.V. (2008) Pedahohika [Pedagogy]. Kyiv: Osvita Ukraina, KNT. (in Ukrainian)
5. Yesina, O.H., & Linhur, L.M. (2012). Elektronni pidruchnyky: perevahy ta nedoliky vykorystannia [Online Tutorials: Pros and Cons of Trying]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 44(1), pp. 181–186.
6. Kuznetsov, V.I. (2001). Printsipy aktivnoy pedagogiki [Principles of Active Pedagogy]. Moskva. (in Russian)
7. Kuzminskyi, A.I., & Omelianenko, V.L. (2003). Pedahohika: pidruchnyk [Pedagogy: a textbook]. Kyiv: Znannia–Pres. (in Ukrainian)
8. Madzihon, V.M., Doroshenko, Yu.O., & Lapinskyi, V.V. (2003). Pedahohichni aspekty stvorennia i vykorystannia elektronnykh zasobiv navchannia [Pedagogical aspects of creation and corresponding e-education]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, vol. 4, pp. 70–82.
9. Manchynska, N.I. (2013). Pedahohichna osvita mahistrantiv vyshchykh navchalnykh zakladiv nepedahohichnoho profilu [Pedagogical education of undergraduate students of non-pedagogical profile]. Lviv: LvDUVS. (in Ukrainian)
10. Marchuk, M.H. (2001). Tsinnisni potentsii znannia [The value potentials of knowledge]. Chernivtsi: Ruta. (in Ukrainian)
11. Moiseiuk, N.Ye. (2001). Pedahohika: navch. posibnyk [Pedagogy: teach. manual]. Kyiv: Hranmna. (in Ukrainian)
12. Tyshchenko, O.B. (1999). Novoe sredstvo komp'yuternogo obucheniya – elektronnyy uchebnyk [A new tool for computer training – an electronic textbook]. *Komp'yutery v uchebnom protsesse*, no. 10, pp. 89–92.